

197301

**Zv.
3.**

**4
Din**

MODERNA KNJIŽNICA

MILAN PUGELJ

NOVELE IN ČRTICE

**Tiska in zalaga tiskarna
„SLOVENIJA“
v Ljubljani, Wolfova ulica št. 1**

107387

107387

5 FEB 5 29 14 / 1952

»Slabšega stanu ni, nego je uradniški, to itak veste. Plače nizke, da niti za hrano ne zadostujejo. Nobene nade, da se kaj izboljša. Familija pa pri nas velika, devet nas je, s služkinjo deset.«

»Fii,« zažvižga galantno šef, »to je dosti.«

»Mi smo, oprostite, živeli moralno, naravno, ne tako, kakor inteligenca dandanes. Mladi, zdravi zakoni brez otrok. Te mlade ženske se vozijo v tuja mesta, fej, kako se mi gnusijo. Toda nočem vas zadržavati. Naši otroci so še vsi nepreskrbljeni. Najstarejši sin je v zadnjem semestru visoke šole, drugi v prvem, dva v gimnaziji, ena deklica na učiteljišču in tako. No, to je vse v redu. Mojega soproga poznate dobro; čast mu, neoporečen je od pete do glave. Prej se je bavil nekoliko, o prostih urah, s politiko. Pisal je v list zdaj tako, zdaj tako, kakor so nanesle prilike, in plačali so mu vse, ne sicer sijajno, nekaj pa le. Ali vas zelo zadržujem?«

»Ne, ne gospa. Jako me zanima, kaj boste povedali.«

»Veste, mnogokrat se je sam sebi smejal, ko je vtikal v žep članek, ki ga je spisal in je izšel drugi dan v listu. Naenkrat pa se je vsega naveličal in mi dejal, da se ne bo več tako prodajal. Če si res mož, je rekel, ne moreš biti strankar. Pri stranki je glavna stvar skupna disciplina, te pa prava samostojnost ne prenese.«

»In zdaj je pisanje opustil? Zelo škoda! Njegovi članki so bili duhoviti.«

»Ne, ni ga opustil. Piše še, toda — pesmi.«

Gospod šef pogleda debelo in neverjetno, zmaje z glavo in se prestopi po sobi.

»Da, gospod. Piše jih!«

»Neverjetno!«

»Kaj ne! Toda ni rešitve.«

»Povejte mu vendar, recite mu pametno besedo.«

»Ravno zaradi tega sem prišla k vam. S prošnjo namreč, da bi mu rekli to besedo vi. Jaz sem mu že enkrat namignila — tako od daleč, toda pogledal me je tako čudno, skoro pretresljivo — in rečeno sem takoj popravila.«

»Kako pa, oprostite, pravzaprav to veste?«

»Kaj?«

»No, da dela pesmi.«

»Našla sem jih, ko je pozabil doma ključ od glavnega predala svoje mize. Potem vedno premišlja, je rad sam, hodi iz kota v kot, po drevoredu posluša ptice in gleda rože in drevje. Dvakrat me je tudi že ponoči zbudil in mi prebral nekaj pesmi, ki jih je ravno zložil.«

»Neverjetno. Kakšne pa so?«

»Tako — bolj kratke navadno. Sicer se pa nič ne spoznam in sem prišla tudi zaradi tega k vam. Toda najprej mi povejte, kako je s tem delom. Ali kaj nese?«

»Ne, nič. Nekaj jih poznam, ki se bavijo s temi rečmi. Eden na primer je že star, pa nima nikjer nič. Ljudje mu sicer včasih pravijo, glejte, naš prvi pisatelj, no, in to je vse.«

»Listi, ki take stvari priobčujejo, nemara kaj plačajo?«

»Nič! Pravijo celo, da plačajo sotrudniki listom za to, da priobčijo njihove pesmi.«

»Bežite! Kaj poveste! O — oh! Vidite, kako težko je to! Toda zdi se mi, da malo pa le pretiravate. Prej sem rekla, da sem prišla k vam tudi zaradi tega, ker se na pesmi ne spoznam. Doma sem jih skrivaj par vzela in jih vam tu prinašam. Čakajte, tukaj so.«

Gospa privleče iz mošnje par listov papirja in jih izroči šefu.

»No, pokažite! Da vidimo!«

Šef čita.

»Ko se teme gosté,
ko veje ječe
v viharju nekje,
kot ptica plaha se stisne
moje srcé.«

Šef maje rami, drži list v roki in premišlja.

»Nepojmljivo! O vrednosti pesmi pa se mi niti ne sanja.«

»In,« pravi gospa, »in rekel je že, da bo izdal celo zbirko pesmi, prav knjigo — na svoje stroške. V teh časih pomanjkanja.«

»Nesmisel!«

»Oh,« vzdihne gospa, pobesi obraz in gleda nekaj časa v tla.

»In še to,« povzame čez nekaj časa ter pomoli šefu nov list.

Šef čita.

»Po cesti sape pihajo,
v bližini voda šumi,
na nebu mrzlem in žalostnem
nobene zvezde ni.

Večer je prazen in zapuščen,
in ki njo išče, srce

še praznejše, zapuščenejše,
še daleč bolj žalostno je.

Oh, menda pri oknu je ljubica,
zamišljena v temo to zre,
spominja se vsega, vsega,
samo mene ne...«

Gospa je vzela medtem iz mošnje robec in si briše solzne oči.

»Neverjetno,« pravi ogorčeno in važno šef.

»To je, kar je najhujše,« šepne gospa in se nalahko usekne. »Povrh vsega, kaj ne, pa še to! Oh, ali ni grozno!«

»No, no,« prične šef pomirljivo, »petdeset let je že prekoračil, zato menda ne bo sile. Pomirite se, gospa, ne jemljite si te stvari preveč k srcu. Vsi pesniki fantazirajo.«

»Zdaj prosim pa še samo vašega sveta. Kaj naj storim?«

Šef se malo prestopi, prekriža roke na hrbtu, pogleda strop, potem nohte in obstane končno sredi sobe ter upre oči v gospo.

»Veste,« pravi, »svetujem vam, da ga pustite v miru. Pesnikovanje je bolezen. V takem slučaju, kakoršen je ta, preide vse gotovo zlepa in samo od sebe. Ravnajte z njim blagohotno, kakor z bolnikom. Prepričan sem, da bo kmalu dobro. Tudi sam ne bom silil vanj.«

Gospa se nato zahvali, vljudno poslovi in odide.

Ljubica.

Ponoči okoli enajste ure je udaril nekdo po oknu, in Rožanec je skočil s postelje.

Tema je bila kakor v rogu in znotraj in zunaj je molčala gluha tišina izredno mrzle januarske noči leta 1917.

Soba je bila slabo kurjena, toda Rožanec ni čutil mraza, dasi je stal golonog in v sami srajci. Zdaj je udarilo po oknu drugič — brez straha, energično, zapovedujoče.

Rožanec se je nekoliko zavedel, spanec ga je minil, z njim groza, in mesto nje ga je obšla jeza.

— Kdo, hudirja, zbija z menoj tako neumne šale!

Stopil je korak naprej, toda spet obstal in premišljal.

— Nič! je sklenil. Naj gre pijanec naprej. Bo že našel pravo okno.

Tipal je nazaj k postelji, našel konec odeje, jo dvignil in zlezel počasi in udobno podnjo. Hotel je zaspati, misliti nekaj navadnega, zazibati samega sebe v sanje.

Do pozne noči je sedel v kavarni in se menil s prijatelji, po njegovo boljše: z znanci. Glede prijateljev si je bil že davno na jasnem. Včasih je mislil, da jih ima, pozneje je spoznal, da jih ni še nikoli imel. Menil je, da je nemara sam posebnež, toda obenem je vedel, da je naletel pri vseh na slabosti, ki jih ni mogel nikakor prenašati. Da bi lovil prijatelj pod mizo roko njegove ljubice, tega ne prenese. Naj se petkrat rodi in prerodi, tega ne prenese. Da bi prijatelj rabil njegov denar, zraven pa zabavljal čez dela njegovega peresa, tega tudi ne prenese. Je vse zaman!

Nocoj je govoril z nekaterimi mlajšimi literati o duhu, ki plove v sedanji umetnosti. V njej je nekaj političnega, nekaj vsakdanjega, nekaj neumetniškega. Če

kdo zapiše misel o Jugoslovanih, potem dobi spis šele veljavo, kar je docela napačno. Spominja se mladih časov, ko so sedeli v nizki kavarni nadebudni mladeniči — on med njimi — in niso imeli očes ne ušes za ničesar drugega na svetu, kakor za lepoto, za umetnost. Kaj politika, shodi, zborovanja! Zdaj pa prinašajo slabe tendenciozne pesmi vodilni listi!

Toda stvar je treba vzeti drugače. Živeli so na svetu veliki ljudje in v velikih dobah, ki niso imeli smisla za vso silovito zunanjost, ki jih je obdajala. Bilo je pa tudi narobe: Umetniki so bili tisti, ki so narekovali narodu veliki čas in veliko misel. Ali med temi zadnjimi in nami zija občutna razlika. Tam so znali pisci umetniško govoriti, pri nas ti pa vrže v svojo pesem ali povest besedo o jugoslovanstvu in misli, da je umetnik.

Zdaj je spet udarilo po oknu. Tako odločno trkajo policaji ali ljudje, ki hočejo koga za vsako ceno prebuditi. In ga morajo prebuditi, ker zahtevajo, da govore ž njim brez odlašanja.

Rožanec dvigne glavo, poslušaja in premišlja in vstane.

Počasi in tipaje na desno in levo gre proti oknu. Odpre ga in potegne previdno vrvico. Zastor se dvigne, pred oči se vsuje mlečna tema meglene noči.

Rožanec še malo potegne in zdaj opazi na šipi žensko pest.

— Za vraga! Kakšna stvar? mrmra, potegne vrv do konca in odpre naglo tudi vnanje okno.

— Jaz sem, pravi ženski glas.

Rožanec obstoji, ne ve, kaj bi storil, gleda predse.

— Odpri mi!

Mehanično se obrne od okna, ne da bi ga zaprl, tiplje počasi do stola, kamor je zložil in obesil obleko, spomni se, da je ključ v suknji, in tiplje dalje do kota tik vrat, kjer najde počasi ključ. Vrne se k oknu, kolikor more previdno, izroči ključ in zapre. Naenkrat se vzemiri, ker se spomni, da je polnoči in on v sami srajci, skoro teče do vrat, ne da bi pomislil, kako lahko kam zadene in kaj prevrne, obrne v njih dvakrat ključ in skoči naglo pod odejo.

Sliši, kako škrtne pridržano v vežnih vratih ključ, čuje pritajene korake, kljuka se uda pritisku, vrata se odpro in ženska stoji v sobi. Vse je tiho in njen glas je prvi, ki prelomi nočno tišino.

— Ali si, ali nisi?

Vpraša tiho, negotovo, ker jo prestraši misel, če bi ne bil to on, temveč kdo drugi, ki se je naselil v tej sobi nemara predvčerajšnjem ali včeraj.

On gleda ostro izpod odeje v temo, kjer sluti, da stoji ona, in vzdahne.

— O — sem. Pravi, pravi! Sedi, Helena.

In čez nekaj časa doda tako, da se mu po glasu pozna, kako kroti svojo radovednost.

— No, nekako pozna si, nenadna. Mož je doma, ali ga ni?

— Doma, odgovori ona odločno in krepko nadaljuje. Danes, nocoj, komaj nekaj minut je od tega, sem mu povedala, kako mislim, razkrila sem se mu vse!

— Za pet ran božjih!

Njegov glas je stisnjen, nesrečen, primeren smislu izgovorjenih besed. Roke dvigne izpod odeje in se prime za glavo.

— Kaj si mu razkrila?

— Besedičil je spet na tisti svoj otročji način: Helenica, zdaj ko si že v sami ... pridi bliže, sedi mi v naročje ... To me je podžgalo, to me je vnelo. Bila sem odkrita.

— In si rekla?

— Povedala sem, da se mi gnusi, da sem ga vzela v zmoti, zlasti vsled nagovarjanja rajne matere, da sem zdaj spoznala to razmerje, da ni v meni do njega niti trohice sočutja, nikar naklonjenosti ali celo ljubezni. Vprašal me je, kdaj in kako sem to spoznala?

— In odgovorila si?

— Odkar poznam njega, Petra Rožanca, od tedaj vem, da si mi ti povsod na potu.

— Vedno sem ti pravil, prične on nekoliko poparjeno, ponovil sem ti tolikrat in tolikrat, da ljubezen ni tisto, kar oznanjajo zvonovi iz lin. Ljubezen je tiho, nežno, breztelesno, božansko bitje, ki družijo tajno dva

srečna človeka. Zakaj, misliš, da mi ugaja katoliški zakon? Zato, ker ljudje niti ne opazijo več, da se dva še ljubita, ko sta enkrat poročena. Torej zaradi diskrecije. Ti pa kričiš vanj, v svojega moža, o katerem sem ti že tolikrat pravil, da je vrla, narodna, ljudomila duša, moje nesrečno ime! In — kar je še posebno zoprno, midva sva stara prijatelja. Sam me je seznanil s teboj, sam me je vabil, češ, moja gospa se zate zanima, dasi me še nisi poznala.

— Moja slabost, če hočeš, je odkritost. Vem, da sem le slabotna ženska, toda hinavstva, kakor ga redno izrablja cela vrsta znanih zakonskih mož, nisem zmožna. Kar je v srcu, to je na jeziku.

— Kaj, no, in kaj je rekel, ko si mu izrekla moje ime?

— Premišljal je, potem je vprašal, če me imaš rad. Odgovorila sem, da zdaj še ne, toda imel bi me že davno, če bi ne delal napotja on, ki je nesreča, zmota in obup mojega življenja.

— In nato si šla.

— Šla in povedala, kam grem. K njemu grem, naravnost k Petru. Naročil je, naj te pozdravim in izrazim željo, da bi rad čimprej s teboj govoril.

— Prosim te, prižgi svetilko, žveplenke so na mizi. In — govori tiho. Stena je zidana samo po eno opeko in se čuje vse skozi. Gospodinja spi zraven, je debela in grda, je tretjerednica... sicer je že tako prepozno: lahko kričiš, jutri me bo tako ali tako odslovila.

Helena vprasne žveplenko in čaka, da se drobni plamenček razgori.

— Kje pa dobiti drugo sobo? Saj je vse zasedeno: vojaki, begunci, pisarne, sploh prekleta vojska! Tebi je lahko: vrneš se k možu, pa imaš stanovanje!

Žveplenka naenkrat pade in ugasne. Helena vzklikne ogorčeno: Od tebe grem pod vlak ali v vodo!

— Poglej no za žveplenko, da ne zasmodiš preproge! In prižgi luč!

Spet gori nova žveplenka, polagoma se razgori luč, pohištvo pogleda iz teme, slike zlezejo iz sten s svojimi

debelimi zlatimi okvirji in v zrcalu se pokaže slika Helene, stol, ki stoji tik njega, in miza z ozkim in dolgim čipkastim prtom.

Gledata se.

Helena ni visoka, ali tenka je in vitka kakor breza v šumi. Zelena obleka se je drži brez gubice, kakor bi bila nanjo vlita, in temni široki klobuk ji stoji trdno na glavi, kakor bi bil zrastel iz njenih črnih las. Vidi se desno stopalo, ki je majhno kakor noga svetnice v oltarju, vidi se roka z drobnimi, nekoliko nazaj upognjenimi prsti, ki božajo kocasti muf. Obraz je ovalen, nos majhen, nekoliko predrzen, lica pravilna, ustne tenke, oči temne, žgoče, obdane s slikovitimi trepalnicami in obrvmi. Uhlja sta kakor dve rdeči okusni morski školjki.

Peter drži eno roko na odeji, eno pod glavo. Kože je rjave, las mehkih, črnih in skuštranih, oči podjetnih, fantovskih in pod nosom mu senčijo ustnico temni, nekoliko pristriženi brki. Vrat je razgaljen, vitek in brez zabreklih žil.

Helena se prične smehljati.

— Za svojo osebo, Peter, izjavljam, da ne grem več od tebe.

Stopi par korakov naprej in sramežljivo obstane.

— Če hočeš, dostavi, mi daš zdaj lahko roko!

*

* * *

Drugi dan proti večeru je sedel Peter za mizo, potezal predse knjige, jih odpiral in zapiral, vstajal, hodil do okna, se tam ustavljal in pisal po rosnih šipah: Moram, moram, moram!

Pričel je nerazumno momljati:

— Moram misliti! Glava polna, vrag, saprament!

Helena je dremala v naslonjaču, in ko je postal glasnejši, se je popolnoma prebudila.

— Kaj si rekel? Kaj bi rad?

— Eh, nič!

— Le povej, povej!

— Glavo imam polno misli. Ven bi moral, kam v samoto, da se razmislim.

Helena je vstala, drobna, prikupna, kakor je bila, mu položila roko za vrat, stopila na prste, potisnila njegovo glavo navzdol in ga poljubila igraje se z njegovimi ustnicami in brki.

— Pojdi, revček, zakaj pa ne. Samo kmalu pridi domov. Čez eno uro, ali največ čez poldrugo uro. Med tem časom kupim večerjo.

Peter je gledal nekako porednouporno, obljubil, da gotovo kmalu pride, oblekel suktnjo, vzel klobuk in palico in s prijaznim poklonom odšel.

Zunaj je bilo vreme zimsko, neugodno. Mrzla sapa se je zaganjala v hiše in vogle, dvigala prah, ki je bil suh in mrzel ter pomešan s snegom, in ga puhala ljudem v usta in v oči. Za sprehod je bil dan gotovo nepriimeren. Petru tudi ni bilo zato. Šel je po bližnjicah do gostilne, kjer je navadno posedal s tovariši. Bil je kmalu v dolgi ozki ulici z visokimi hišami, ki so si stale tako blizu nasproti, da bi bil stopil povsod z nadstropja ene v nadstropje druge. Gostilna je imela starinski, skoro veličasten uhod, kakor jih vidimo pri starih hišah historičnih mest. Na vsako stran je stalo več stebrov, nad njimi se je bočilo več lokov in ti loki so nosili grb in grdogled relief glave davnega plemenitaša, ki je dal hišo postaviti in ki je prvi v njej stoloval. Še više je majala sapa zeleno pobarvano ploščo kositra, na katero je bila naslikana rdeča raca z belim kljunom. In pod sliko se je vil v obliki traka napis: Pri rdeči raci.

Drugovi so sedeli za mizo. Kipar Podobnik, rjav fant z belimi zobmi, rjavimi svetlimi očmi in zelo lepimi, mehкими, skoro črnimi lasmi, zbranimi v frizuro, ki je ni ustvaril brivec, temveč se je razvila sama od sebe. Potem grafik Roženkravt, droben fant z očali, z ven potegnjenim nosom, z zavihanimi majhnimi brki in z nekoliko velikimi uhlji. Nosil je dolge tesno ob glavi nazaj počesane lase in nepretrgoma se je pečal z angleško pipo, ki je bila videti kaj samoglava in muhasta. Tik njega je sedel bolni esejist Rudolf Sejavec. Bil je bled, očividno jetičen človek, čemerren, vedno pozoren, če se mu ne kadi prijateljeva pipa pod nos, zadirčen, pa jako naobražen. Popil je več vode kakor vina, ker je trdil,

da mu ne škoduje nobena stvar tako zelo kakor alkohol. Tipal se je vedno pod pazduhami in po prsih, če se morda poti, prijemal se za glavo, če nima nemara vročine, in se prav rad razgovarjal o svoji bolezni, dasi je smešil končno samega sebe, toda vselej šele takrat, kadar je videl, da s takim razlaganjem dolgočasi.

Peter je vstopil od vseh treh strani slavnostno pozdravljen.

— O, o, o! je zapel trikrat kipar, se dvignil in pogledal čez mizo, če je stol pripravljen. Izvoli, gospod! Težko te pričakujemo.

Peter se je slekel, pobožal natakario po licu, ji vzel cvetlico, ki jo je nosila na prsih, in si jo zataknil v gumbnico.

— Eno četrtno rumenega brez vode!

— Gre za povišanje honorarjev, je rekel esejist. Pojutranjem pridi, da se snidemo z založniki. To je sramota, za kakšne nizke cene smo pisali! To se ne sme goditi nič več. Če voditelji naših strank mislijo, da je kultura nepotrebna, naj delajo brez nje. Videli bodo, kam pridejo. Poznam založnika, ki je obogatel, pisatelj pa, ki je največ pri njem izdal, nima ne denarja, ne strehe. To so škandali!

— Gotovo, pravi Peter. Mi smo tlačanili. Zdaj je tlake konec. Čez leto ali dve ali še prej imamo svobodno jugoslovansko državo. V njej se razmahnemo. V naših dušah je že tlaka minila, naše duše so že svobodne.

— Že danes? vpraša kipar.

— Že danes! Tako gotova je naša svoboda.

— Seveda, pritrdi precej plitvo grafik in vrta z mezincem po pipi. Če je volja, je vse dobljeno. In doda brezmiselno: To je pri živalih ravno tako kakor pri ljudeh!

— Govoriš, ga ošvrkne s pogledom in besedo kipar, kakor moja gospodinja. Danes opoldne je prišla v sobo in rekla: Zjutraj so pa tudi v cerkvi pridigali o jugoslovanski državi. Bilo je tako lepo, da smo vsi jokali. — In v eni sapi hiti naprej: Pa Birkovka — tvoja gospodinja, Peter, — je bila pri meni in je hudo tarnala. Tisti

vaš prijatelj, ki gleda tako zapeljivo kakor sam smrtni greh, da ni in da ni za hišo.

— Kaj praviš? poseže vmes Peter, nekoliko bled in takoj nato nekoliko rdeč.

— Saj že vemo, zamahne z roko esejist. Taka zgodbica! Za druge kraje še mušica ne, za naše mesto slon!

— Kako pa? se zanima grafik. Boš pa vendar kaj povedal!

— Saj je lepa reč! pravi Peter. Tudi prave poezije se ji ne manjka.

— Kar po pravici se razodeni, sili kipar in se smehlja, a blede Sejavec gleda brezbržno stran in popravlja z levico nanosnik.

— Enkrat poleti, pripoveduje Peter, smo šli v gorenjske hribe: neki zakonski mož, njegova žena in jaz. Šli smo na vse zgodaj, hodili do malega ves dan in obtičali zvečer v krčmi pod gorami. Gotove ženske so rojene samo za ljubice. Tako je in ostane to bitje. Ljubko, nežno, prikupno, dražestno. A mož poštenjak, narodnjak, korenina. Gledal sem jo ves dan pred sabo, enkrat na desni, enkrat na levi, krotko veverico, smehljajočo se mačico. Spila je kozarec vina in njene oči so se vnele. Njene nevelike in preljubke oči! Nekaj me je dvignilo in šel sem ven. Kakšna noč! Zvezda pri zvezdi, v bližini temni vrhovi, okoli in okoli speče rože in trave in drevje, a zrak krog tebe kakor živo zdravje!

— Za zdravega, je zamrmral esejist, načmeril ustne in gledal še vedno stran.

— Grem tako, ležem na hrbet, prekrižam pod glavo roke in gledam v nebo. Kakšna lepota ves ta neobsežni večer, kakšna lepota! — Trava šumi, prihaja ženska. Nagnem se previdno, da jo skrivoma vidim. Stopa po rožah, vidim, da se za njo dvigajo. Lahka je kakor sanja. Gleda kvišku, v daljavo, zastre oči z drobnimi dlanmi in joče, joče — tako, kakor jočejo mlade, najlepše ljubice. Vstanem — no, Sejavec, na koncu sem. Ta ženska se je preselila včeraj k meni.

— Briga me, mrmra esejist. Druga dva molčita in se udobno zamislita.

Ura je že pozna, plačajo in gredo, a zunaj naletuje sneg, burja vije in vreme je sploh gabno. Popolnoma temno je.

— Fej, zabavlja esejist, tako vreme in taka povest!

— Kaj, vpraša rezko kipar.

— Taka povest, kdo ga bo pa poslušal!

Kipar se naenkrat razburi, maha z dežnikom in skoro kriči: Hvaležen bodi, da ti pove še kdo nekaj iz tistega pravega, resničnega življenja, o katerem mi vsi, ves svet še komaj sanja. Veseli se, prase, če moreš za hip pozabiti moro, ki te tlači, to neznosno ozračje, v katerem moraš dihati in živeti.

In še bolj maha z dežnikom in ga hoče udariti.

Grafik ga vleče za seboj in momlja: Pusti ga, je bolan.

— Prase, prase, sika kipar in kliče Petru: Ali dovoliš, da te obiščem?

— Pridi, oba te bova vesela.

— Peter Rožanec, vzklikne rezko Sejavec. Tiste morale, ki jo ima vsak človek, če je res človek, ti manjka. Nimaš je ne v svojem življenju, ne v svojih spisih.

Razidejo se. —

Peter je spil štiri četrtinke dobrega vina, kar mu je dalo moči, poguma in zanosa. Domisli se na kavarno, toda v njegovo kavarno zahaja tudi on — Helenin mož.

— Nič zato, nič zato, govori predse. Kaj pa more on meni, kaj mu pa morem jaz pomagati! To so naša čustva, naša srca, Ta so nad nami, nad našo pametjo!

Govori predse, zamahuje s palico, da dá besedam potrební povdarek, lovi suktnjo, ki se mu je ne ljubi zapeti in ki jo razgrinja burja kakor rjuho.

Hiti po ulicah sem, po ulicah tja, pride do kavarne in plane vanjo. Zdaj ne misli davno več na to, da bi se ognil Heleninemu možu, zdaj ga naravnost išče. Ustavi se tik vrat in gleda naprej in gleda nazaj, kje tiči. Opazi ga in koraka žurno in odkrito proti njemu.

— Živio, Francé, ga pozdravlja čez tri mize od stene, kamor obeša svršnik, palico in klobuk. Zunaj sem

bil nocoj, do zdajle sem sedel v gostilni, po poti pa sem se domislil nate in sem si dejal, da te moram poiskati. Med tem sede.

— Kaj pa imam jaz proti tebi, in ti proti meni, vem, da nimaš nič, toda to so drugačne stvari. To je življenje, prijatelj Francé, ne zajeziva ga ne ti ne jaz. Kaj so pa opravili tisti, ki so mesarili, kaj?

Starikavi, pa še dovolj močni uradnik s sivimi neurejenimi in ščetinastimi brki in s plešo skoro po vsi glavi pomežikuje, debele žile po rokah se mu tresejo, toda vidi se, da ga je Peter iznenadil, presenetil. Zmešal je njegove misli, ki si jih je bil uravnal o tej stvari, in zdaj jih spet zbira, toda zaman se prime za vroče čelo, razbit je, raztresen, negotov.

Peter ga prime za roko in govori dalje:

— Ne jezi se, udaj se, Francé! Nisem ji rekel enkrat, tolikrat in tolikrat sem ji dejal, imej ga rada, zlata duša je, prava naša narodna korenina, sijajen značaj — to, Francé, sem vedno mislil o tebi in to mislim, moja čast za to, še danes, še ta trenotek in bom mislil, dokler bom živ. Povem ti, da sem ti jo spravil v hišo trikrat, ko je hotela oditi. Vrnil sem ti jo trikrat, ne švadroniram. Toda zdaj je prišlo tako, da me samega boli srce.

— Kaj zahtevate, je vprašal natakár.

— Prišlo je — kozarček konjaka mi prinesite, naj vzame vrag vse skupaj, tudi ti pij konjak, Francé, stekleničico prinesite in dva kozarčka — prišlo je kakor glas božji v starem testamentu. Govori zdaj, iztresel sem se ti, govori zdaj, da ne bom mislil, da si name jezen, ker to bi mi bilo pri vsej stvari najhuje.

— Poznam ljudi, govori hripavo uradnik, ki bi napravili mesnico. Tudi jaz nimam polžje krvi. Včeraj sem razbil stol, tintnik sem vrgel ob tla in pohodil sem tisto fotografijo, kjer sva slikana skupaj. Toda potem sem postavil na mizo zelenko. Alkohol mi jemlje odločnost. Tudi danes bi te ne gledal tako pred sabo, dasi sem te imel zelo rad in te še sedaj ne morem prav sovražiti, toda potikam se po krčmah že od mraka.

Vstal je, šel ven in se oprijemal spotoma ob stole in mize.

Natakar je prinesel konjaka, natočil oba kozarčka, Peter je svojega zvrnil in gledal po kavarni. Vse v tistem dimu se je spomnil naenkrat na Heleno in videl sobo in njo, kako preklada za mizo svojo glavo, mečka v brezmočni jezi droben robec in poslušša korak, ki odmeva po trotoarju. Obšlo ga je novo, mehko čustvo. Čutil je, da se mu na ta način nocoj ne ljubi več govoriti, pogledal je, kje visi njegova suknja in klobuk in palica.

Francé se je vrnil.

Peter si je natočil kozarec in dejal: Pijva, nocoj nisem več za rabo. Natakar, je klical, plačal bi rad.

Vstal je in se oblekel.

Plačal je konjak in ponudil uradniku roko.

— Kar pojdi, zbogom, je mahal z desnico ta in težko sopel sredi krčevitega zastaranega kašlja, ki ga je nenadoma zagrabil.

Peter je hitel domov, kakor bi plaval na krilih hrepenenja. Ves v mislih na Heleno skoro ni opazil, kdaj je odklenil vežne duri in da je že tudi sobna vrata zaprl za seboj. Planil je k njej, k še vedno čuječi, objokani in stiskajoči v drobne dlani neznatni robček.

— Eh, ne jezi se, samo nocoj sem ti to napravil, zdaj nikdar več. Spomni se rajši — med tem je vrgel na stol suknjo in klobuk, palica je zropotala po tleh — spomni se, Helenica, na tisti gorenjski večer, ko sem ležal v travi in si ti prišla iz krčme in jokala od same čudovite lepote tiste poletne noči — Peter je sedel že pri njej na zofi in jo tiščal k sebi — jaz pa sem planil k tebi in vzkliknil tako, kakor vzkliknem zdajle: Joj, dekliček, kako srčno te imam rad!

Ljubila sta se vroče in nežno obenem, in ko sta se pomirila, sta pričela večerjati kakor najsrečnejši zakonski parček. Helena je postavila na mizo krožnik z narzkom, pol hlebčka še dosti užitnega kruha in steklenico dobrega domačega vina.

Med jedjo je opazil Peter na mizi pismo, Vzel ga je v roke in čital: Ker se bojim Boga in vem, da bomo morali vsi enkrat umreti in potem pred sodbo božjo, Vam odpovedujem mesečno sobo. Pojdite čimpreje! Bog Vas vari! Vaša gospodinja Marija Birk.

Helena ga je gledala poredno, in tudi Peter se je smejal. V odgovor jo je poljubil in izvrnil takoj nato kozarec vina.

*

* *

Kake tri tedne na to, bila je sobota, je sedel Peter v nizkem naslanjaču pri zakurjeni peči in gledal zamišljeno in nekoliko nervozno po tleh. Brado je podpiral z desno roko, levo je iztezal po kolenu, brez glasu je bil, brez giba.

Helena je zalivala cvetice, ki so stale na okrogli pleteni mizici blizu okna, in krmila rdečo ribico, ki je plavala med vodnim zelenjem v štirioglati stekleni posodi, stoječi sredi cvetličnih lončkov.

Soba je imela dve okni, obe okrašeni s tenkimi belimi zastori. Po tleh ni bilo preprog, toda parketi so bili čisti in svetli. Pohištvo ni kazalo razkošja, a vse, kar je stalo v sobi, je bilo snažno, lično in na svojem mestu.

Imela sta še eno sobo, za spoznanje manjšo, in kuhinjo z oknom na vrt. Stanovala sta tukaj že več kakor štirinajst dni in živela v najboljšem miru s sosedi in sosedami. Sveti zakon v tej hiši in v tem koncu mesta očitno ni imel tako odločnih privržencev, kakor je bila prejšnja Petrova gospodinja.

Med tem časom je izvedla vojaška oblast tretja prebiranja, pri katerih je bil Peter potrjen h domačemu domobranskemu polku. Večkrat je na vse bodoče vojaške težave pozabil, še večkrat pa so ga obletavale tako črne misli, da si ni mogel najti ne mesta ne miru.

Današnje popoldne je imel na primer zelo črne, divje in fantastične misli. Dasi je bil suhec in slabič, je vendar videl samega sebe sredi najhujših napadov. Kjer zabada človek človeka z bajonetom, kjer sekajo človeško meso kakor volovsko, kjer se streljajo kakor blazni, tam je videl sebe, plašnega, obupanega, nevedočega, kaj storiti, kam se pogrezniti. Premišljal je posebno o tem, kako more vzeti oblast človeka, ki je po svoji notranjosti (in ta je gotovo več kakor vnanjost) za vojaka popolnoma nesposoben in nezmožen, pa ga vtakniti med krdelo, ki

pojde streljat, klat in morit. Človek na primer, popolen filantrop, dobi nekega dne nase vojaško suknjo, obuti mora orjaške čevlje s silnimi žebli in podkvami, vreči preko rame puško, opasati ledja z zalogami smrtonosnih patron, obesiti nase bajonet za prebadanje človeških prsi in paranje trebuhov, pa hajdi v jarek in nad tako zvanega sovraga. Ta človek pa je tak, da je pogledal v življenju stran, kadar je videl mesarja, ki je gnal voła, bil je ogorčen na hlapca, ki je tepel konja, pazil je, da bi ne pritisnil s knjigo mravljinca, ki je lezel po njegovi pisalni mizi, in ko je hotel stopiti na škodljivega majskega hrošča, se je vendar še premislil in ga sunil s paličico v bližnji grm. To dobro bitje gre zdaj na fronto. Kot vojak naj strelja ljudi, ki mu niso še nikoli ničesar storili in ki jih ni še nikoli videl. Strelja jih naj v glavo, v prsi ali trebuh, ker so te rane najhujše in povzročijo skoro gotovo smrt. Pri napadih naj zasaja bajonet v meso teh neznancev. Obrne naj puško in udari s kopitom po glavi tistega, ki mu je najbližji, da mu razbije lobanjo in da se mu razlijejo možgani po ramah, prsih in hrbtu kakor krvav močnik.

Tako je ogorčeno premišljal Peter, ko je vstopil kipar Podobnik. Ta je bil srečnejši. Tudi pri tretjih prebiranjih ni bil vzet in živel je nemoteno dalje svoje staro in veselo samsko življenje.

Poklonil se je Heleni, stopil k njej in ji poljubil roko, kar sicer ni bila njegova navada. Odložil je klobuk in palico in suknjo, primaknil stol nasproti Petru, sedel in povabil Heleno, naj pride bliže in prisede. Helena je prišla in Podobnik ji je rekel nedolžno:

— Cvetlice zalivate, rdečo ribico imate, kako dekliško in ljubko! Takoj se je obrnil k Petru in nadaljeval z istim mehkim glasom: Kaj pa ti, Peterček? Spet premišljaš? Vihtiš bajonet, kroglice frče okoli tvoje glave, ti pa greš in ukradeš gardnemu polku zastavo. Na dopust prideš ves srebrn in zlat!

— Pusti šale, to niso smešne stvari. Pustiti moraš življenje, ki si ga vajen, in pričeti drugo, ki ti je najbolj odvratno in zoprno.

— No, malo poznam razmere, dovoli mi. Pojdeš v kako pisarno in tam ti ne bo sile. Spoznaš nekaj zanimivih tipov, ki jih opišeš ter se z njimi proslaviš. Gospa Helena, ni res, te obišče? Kakšno veselje!

— Pretiravate, gospod, meni Helena in se nekoliko prizadeta smehlja. Kakšen dan me komaj vidi. In če me tudi včasih pogleda, se mi zdi, kakor bi bila iz stekla. Ne vidi me, stavila bi, kar skozme gleda.

— Eh, zamahne Peter, ti si ženskica, nič drugega. Veš, Podobnik, jaz sem pa zadnje čase razmišljal popolnoma druge stvari. Kritiki so me trgali, prav so imeli. Vzel sem v roke neko svojo knjigo, čital in čital, toda nisem mogel verjeti, da sem jaz to pisal. Slabo, rečem ti, neverjetno slabo. In tako pišem jaz, ki vem, kaj je dobro. To je pomanjkanje energije, slab značaj, popustljivost duha, ki ga prevladuje vedno telo. Mi znamo v kavarni za mizo in v gostilni, za pisalno mizo, oziroma v ateljejih smo pa s svojimi deli vsaj pičli, če ne tudi slabi. Besede imamo, načrte imamo, silovita platna, učinkovite kipe in romane po 400 in 500 strani, toda vse za gostilniško mizo, v delu pa nič.

— E, je zategnil kipar, saj ni treba romanov, saj je dobro tudi 50 izvrstnih novel.

— Novel je treba in romanov! Vsega je treba! Velikih in majhnih platen, kipov in kipcev! Velike kulture je treba, ki nam nudi vse.

— Črnogled je, kaj ne, meni prijazna Helena. Dajmo, Peterček, pomenimo se rajši kaj drugega! Ali bi pili, gospod, kozarec vina? Če ti je prav, Peterček, prinesem tudi za te kozarec in — zase?

— Prinesi, čebljaček!

Helena odide, in Podobnik iztegne roko in jo ponuja Petru.

— Častitam, častitam. Čudovito ženskico imaš. Rekel bi ji srnica, toda mislim, da v živalstvu ni zanjo primere.

— Eh, kaj, maha Peter. Pametnih stvari ne moreš govoriti ne z njo, ne poleg nje.

— Saj ni ženska tukaj za modrost. Tvoji pojmi so napačni.

— Kako? Ali si še tako mlad, da bi žensko samo poljuboval in pestoval? Misliš, da ni v pravi ženski človeka? Delaš jim krivico!

— Zdi se mi, da si čezme zabavljal, toda zdaj tako ne moreš več, ko sem zraven.

Helena postavi k peči mizico, pregrne, razvrsti po njej tri kozarce in jih natoči.

— Pijmo, pravi pogumno. S prav prijetno komiko v obrazu gleda Petra, drži kozarec kvišku in doda važno našmarjeno: Živimo!

Kipar je izredno zadovoljen, ne more se nasmejati in žal mu je, ker se mrak bolj in bolj gosti. Helena mora prižgati luč, kipar mora popiti zadnji kozarec vina in iti. Ima neke obveznosti, ki bi jih sicer takoj opustil, toda ko jih omeni Petru, ne reče ta ne bev ne mev. Drži se slabovoljno; tudi Heleni postaja nekako tesno. Podobnik vstane in se počasi opravlja. Heleni poljubi spet roko in med tem skoro pozabi na Petra. Že med vrati se ga spomni in ga vpraša konvencionalno:

— Ali prideš nocoj k Rdeči raci?

— Mogoče, odmrmra Peter.

Na mizi gori petrolejka z zelenim senčnikom, Helena sede na zofo k steni in se guga. Peter nekaj vzdihuje, nato zakliče:

— Helena!

— Kaj?

Prestrašila se je njegovega močnega glasu in ga gleda zravnana in s široko odprtimi, pozornimi očmi.

— Ti si plitva! Po tej izjavi doda mrmraje: Tudi zdajle gledaš kakor divji zajec.

Helena ga najprej ne razume. Potem je naenkrat vsa prepadena, sključi se kakor od bolečin, počasi vstane, vzame iz pompadure, ki leži na postelji, robec, ga zmečka v roki in gre k oknu. Kmalu prične poihtevati in brisati z robcem oči. Okrene se, gre počasi proti Petru in reče silno bridko:

— To sem zaslužila za to, ker sem ti vse žrtvovala. Hvala!

In se vrne k oknu.

— Dobro, pravi Peter. Torej ta stavek si potuh-tala, kar stojiš in ihtiš pred zastorom.

— Ne, tega ne prenesem, ihti Helena. Še nocoj grem, nikoli več me ne boš videl! O — ne bom ti delala napote, o, nikdar, za nobeno ceno.

Helena gre k omari, snema obleko in jo polaga preko roke.

Petru je zoprno.

— Sleherno komedijo sovražim, pravi. Če si pri meni, ostani pri meni.

— Če sem plitva?

— Podobnik meni, da mora biti ženska samo lepa. Modrosti ji ni treba.

— In kako misliš ti?

— Tako misli Podobnik.

— Zdaj vse vem, vzklikne Helena. Obleko spusti na tla, steče k postelji in se vrže preko nje v krčevitem joku.

Sosednja stranka gotovo posluša in tudi vse sliši, si misli Peter. Nerodnost!

Vstane, stopi k postelji in govori nekam leno in tiho.

— Ne vem, kako da sem to izbleknil! Bilo je neumno, nepremišljeno! Toda nataknen sem, nervozen, saj me vidiš. Ne cmeri se, prosim te, ne delaj me še bolj zmedenega, kakor sem.

In čez nekaj časa sedita oba tik peči. Peter drži Heleno okrog pasa in nekako odsotno sprejema darove njene ljubezni: objokane poljube in objeme.

*

*

*

Minili so časi bridkega slovesa.

Peter je bil vojak, toda brez orožja v ozadju. Pošiljali so ga s kraja v kraj. Najdalje je tičal pri cenzuri za pisma. Čital je neposredne izbruhe strahu, jeze in ljubezni in s strahom globlje in globlje spoznaval, kakšno zlo je vojska, ki je brutalno pokončavala ljudi, obitelji in cvetoča gospodarstva.

So na svetu ljudje, ki bi pisali prijateljem in prijateljicam noč in dan. Peter ni spadal med nje. Na pisma

je odgovarjal v zelo redkih slučajih. Tudi dopisovanje s Heleno se ni moglo razviti. Od kraja mu je pisala vsak dan, pozneje dvakrat na teden, Peter je odgovoril komaj enkrat v mesecu. Zadnje čase je molčal in molčal. Pisal je ob večerih kmetiško povest, in ko je bil gotov, jo je po daljšem premišljevanju in pretehtovanju prodal. Polovico honorarja je obdržal zase, polovico pa je poslal Heleni.

Zima se je nagibala h koncu. Nebo so prepregli težki in temni oblaki, v šumah se je oglasil jug. Smrečje in borovje je prebučalo dneve in noči, umazane plasti zmrzlega snega so popokale in po razpokah je curljala vse križem voda. Kmalu so se posušila pota, in stezice, in naravo so obšle spomladanske slutnje. Ob robu gozda je pogledala iz tal nedolžna cvetica, za njo druga in tretja, čez noč jih je bilo na tisoče.

Stanoval je v pritlični hiši zunaj trga. Spravil je skupaj nekaj knjig in jih pridno čital. Imel je majhno mizo, stoječo pred oknom, katero je zastirala mesto zaves širokolista domača trta. Dalje se je razprostiral majhen ograjen vrt, poln bohotnega zelenja. Raznobojen mak je bil tako visok, da je dobro videl v izbo. Preproste rdeče vrtnice so duhtele zlasti zvečer in ponoči, a solnčnice s cvetovi kakor rumenimi krožniki so se svetile daleč po ravnini.

Tiste dni se je vršila v bližnjih gorica veselica v prid narodni šoli. Ljudje so prišli od daleč in blizu, domačini so pripravili vina in jestvin, kakor bi ne bilo vojske. Vse je pilo, pelo in se zabavalo. Narodno navdušenje je bilo tisto, ki je izbrisalo vtise zoprnega časa, in pogled v obljubljeni bodočnost je jasnili oči in duše.

Petra ni manjkalo. Sukal se je okoli belih šotorov, kjer so prodajala domača dekleta dobre prigrizke in vino. Seznanil se je bil z mlado lepo gospodično črnih oči, katere obraz je spominjal na lepotice iz časa francoske revolucije. Poleg svoje prijetne obličnosti in črnih kodrastih las je dekle pelo kakor slavec.

Toda najnovejši znanci so tiščali vanj in mu napijali.

— Veseli nas, da imamo v svoji sredi pisatelja...

— Deklica, vaše ime bi rad, kam bežite?

— Béži brž, tvoj Luka te že čaka... toda gospod, dovolite, da se pobrativa... še nocoj vas peljem v domačo zidanico.

— Hvala lepa, prijatelj, ali z deklico ne bodi sirov...

— Eh, je zamahnil nekoliko vinjeni prijatelj z roko in se ozrl za odhajajočim dekletom. Obraz ima prijazen, noge pa kakor coklje... in denarja nič.

Peter je hodil sem in hodil tja in kmalu nabral vse polno znancev in znank. Obtičal je pri večjem šotoru, kjer je naletel na visoko dekle v beli obleki, nekoliko suho, toda z izredno velikimi in pametnimi očmi. Njeno vedenje in njeno pravo govorjenje je bilo odsotno, kakor bi se mudila samo slučajno tukaj, spadala bi pa nekam daleč odtod, v druge kraje in med druge ljudi.

Kupil je butiljko. Povabil je dve prodajalki s seboj. Manjša, zgovorna in prijetna, je šla takoj, ona, ki jo je hotel tik sebe, se je ozrla zamišljeno preko ljudi.

— Ali vi ne greste?

Šli so pod prostrano jablano na robu veseličnega prostora in posedli po travi. Pili so močno rumeno vino. Mala gospodična se je skušala smejati, njena tovarišica je bila resna, Peter je čutil nenadno nestrpnost; zdelo se mu je, da ima nekaj govoriti s svojo novo znanko. Rekel ji je, da jo pozna že iz davna.

— Od kod, ga je vprašala.

— Iz sanj, je odgovoril. Hodili ste po čudovitem vrtu, spominjam se dobro: srečal sem vas. Takrat sem govoril z vami in vas držal za roko.

— Čudno, je pomislila ona in se nasmehnila.

Mala gospodična je šla in prinesla novo butiljko.

Popoldne se je nagnilo. Vrnili so se k šotoru in spotoma je zaslišal Peter lepi glas svoje prejšnje znanke. Ozrl se je. Sedela je sredi častnikov v travi in vihtela proti njemu svojo kupico. Zamahnil ji je s klobukom in šel za gospodičnama.

— Kje boste spali? ga je vprašala mala znanka.

— V naši zidanici, je odgovoril zanj stari gospod.

— Lahko pri nas, je rekla ona. Vaše mesto je za nocoj predaleč.

Udal se je molče in počasi so stopili na pot. Nekaj časa so se mešali sem in tja, končno sta šla zadnja Peter in ona.

Naenkrat mu je prišla na misel Helena. Videl jo je sredi grma, mimo katerega je šel, videl je pred sabo njen hrbet, njeno krilo, njene gležnje in pete. Ko je hotel govoriti, je spoznal, da bi moral povedati nekaj o njej. Toda to bi razdrlo ves ta večer, ki je bil poln zvezd, majniškega hladu in majniškega vonja. Tu ali tam je stalo v bližini drevo, tiho in skrivnostno, sklonjeno s svojim vejevjem na pot. Bele zidanice so spale. Kje v globini pod njimi je zalajal pes, oglasil se mu je drugi in tretji. Prednji pari so poskušali peti, toda dekleta so se pričela smejati in za njimi še moški.

Kako dolgo že molčim, si je očital Peter. In oglasil se je, da je nekaj rekel: Kako lepa noč je!

— Tukaj je mnogo lepih noči, je odgovorila ona.

In spet sta šla za drugimi.

— Meni so vsi ti kraji neznani. Še nikoli nisem bil tukaj.

— Ah, tako, je odvrnila.

— Ali je ta mala prijazna gospodična vaša sestra?

— Ne, prijateljica.

Peter je zagledal spet Heleno. Videl jo je, kako sedi za mizo in mu piše. Pred njo gori zelena petrolejka, v sobi je tiho, toplo, samotno. In vmes se je spomnil na tenke fine prste dekleta, ki stopa tik njega, in ves vesel se je zdrznil ob misli, da so ti nežni prsti tako blizu.

Govoriti je pričel o neki svoji knjigi. In na koncu jo je vprašal: Kako živite tukaj, gospodična?

— Samotno. Mnogo čitamo. Mi poznamo vsa vaša dela.

Prišli so do vrste hiš in se ustavili. Jemali so vse križem slovo. Kakor da hočejo ustreči, so se vsi porazgubili in ostavili Petra in njo sama.

— Tukaj stanujemo. Vi boste spali v pritličju. Nekoliko potrpite! Takoj zbudim deklo, ki vam uredi posteljo.

Gospodična je odklenila vrata.

— Čakajte, ne bežite proč, čemu?

Prijel jo je za roko.

— Oprostite, nocoj sem pust, ne morem govoriti. Ali mi zamerite?

— Ne! Kako, zakaj?

— Mene je nekaj zavzelo, samega sebe ne najdem...

— Ne! je zahtevala odločno.

Odklenila je vrata in se oglasila iz teme: Toda lahko se še vidi! Lahko noč!

Odšla je. Čez dolgo časa je prišla dekla v copatah, z lučjo v roki, stara, čemerna, razmršena.

— Ali ste vi tisti, ki bo pri nas spal?

Peter ji je pritrdil.

— No, le sem!

Ko je odšla, je sedel Peter za mizo in hotel zbrati svoje misli. Ali se je kaj zgodilo? Kako ji je ime? Ne mara so jo klicali za Lizo. Potem je zaslišal pesem tistega dekleta, nato Helena, njen mož, njegova prejšnja gospodinja in spet Liza in Liza... Povesil je glavo in v nekakem polsnu zagledal pred sabo esejista, čemernega, bledega in pokašljujočega. Razburil se je, dvignil roko in zamahnil s kazalcem.

— Kaj si rekel? Da manjka morale meni in moji umetnosti? Budalost, prijatelj! Meniš da je umetnost popboljševališče za izprijene ljudi? Premisli!

Naenkrat se je zbudil in zardel. Mislil si je: Če me kdo sliši, kaj si naj misli o meni? Govorim z ljudmi, ki jih ni tukaj.

Vstal je in poslušal, toda od nikoder ni bilo glasu. Razpravil se je, pihnil luč in legel v posteljo.

*

*

*

Trg, kjer je stalno bival, je bil oddaljen dve uri. Da bi ne zamudil uradne ure, je vstal na sve zgodaj, se umil in oblekel in se odpravil na pot. Toda vežne duri so bile še zaprte. Vrnil se je v sobo, odprl pritlično okno, pogledal na desno in levo in skočil na ulico. Ravno tisti hip je zavil izza ogla orožnik. Najprej je obstal, potem se je namuznil in mahnil z roko.

Petru je bušila v glavo nesrečna misel. Stopil je naglo predenj in rekel:

— Ne delajte krivice! Ni se zgodilo, kar mislite!

— Že prav, je mrmral orožnik. Samo, da ste dobro spali!

Peter je krenil izmed hiš neprijetno dirnjen. Lepega jutra, ki se je storilo v naravi, ni opazil. Ni videl rožnate zarje, ki je preplavljala vzhodne vrhove kakor morje rdečih in nenavadno nežnih kosmov. Vsi ti kosmi so živeli, so se premikali drug mimo drugega, drug čez drugega in se tam, kjer je bila svetloba najmočnejša, počasi in v pravilnem polkrogu odmikali.

Naenkrat se je pokazal gornji rob solnčne oble. Kako daleč so šli žarki, kako svetli, čisti mogočni so segli v neskončnost!

Ob cesti so se sklanjale pod težo rose trave in rože. Škrjančki so zažvrgoleli glasneje in se zagnali hitreje in više pod nebo. Vse, nebo in polje in bela cesta in gore v daljini in popotnik, vse je bilo samo neskončno zdravje.

— Opravljal bo njo, žalil njene starše, je mrmral Peter in si nesrečno zaklical: Tukaj si že odpravil!

V trg je prišel še pred časom. Stopil je v svoje stanovanje in našel na mizi pismo, ki ga je pisal kipar. Odprl ga je brezbržno, odsotno in gledal med knjige, če ne leži nemara med njimi kak zanimivejši dopis.

List, ki ga je držal v roki, je okrasil kipar po svoji stari navadi z raznimi risbami. Na prvo stran v gornji kot je postavil sebe, sedečega za mizo in premišljajočega to pismo. Na drugi strani je bila Helenina glava, dvigajoča se iz ranjenega srca, na koncu razmršena in stran obrnjena vrana, ki je napravila besedilu pravkar konec in piko.

Ko si je Peter to ogledal, je pričel čitati. Čital je, čital, pričel še enkrat, zardel, skremžil usta, zmečkal list in ga treščil ob mizo.

— Infamno! je siknil. Fej!

Šel je dvakrat trdo po sobi, stopil spet k mizi, vzel list in ga ježno raztegnil.

— Živali! je siknil vnovič. Priskutneži!

Še enkrat je zmečkal pismo in ga zakadil ob steno. Padlo je z rezkim šumom za posteljo.

— Brezvestna bitja, nesramneži! Zdaj mi kdo povej, kje je tukaj morala!

Hotel je prebrati pismo do konca. Vzel je palico, jo prijel na dolenjem koncu, pokleknil, potem legel na trebuh in šaral s kljuko list izpod postelje.

Prirnil ga je srečno do sebe, vstal in ga vnovič razprostrl. Bral je do konca in ga nato stlačil v žep. Pogledal je na uro in letel rdeč in zaripel v urad.

Tovariši so že delali.

Po eni uri molčanja je stopil nenadoma k sosedu in mu rekel šepetaje, toda važno.

— Kaj bi ti napravil z domačo živaljo, ki bi se ti izneverila?

Sosed ga je začudeno pogledal in se ozrl v narednika. Končno je pomajal z glavo in čital naprej.

Peter je bil brez teka. Misli, slične raztrganim listom, so mu norele po glavi. Opoldne je že hotel pisati tisto pismo, ki ga še ni nikoli pisal. Zvečer je zložil tak-le sonet:

Tu žanje smrt... Zavijajo granate,
zverem podobno, vohajo svoj plen,
pripravljene so strojne puške zate,
da najde ti srce njih drob svinčen.

Krog tebe, nad teboj in nate
usipljejo topovi srd ognjen
in krogle iščejo te: Kje si, brate?
in plini kopljejo ti grob strupen.

A ti doma si, lepa si in mlada,
in družba ti je slast in promenada —
in lice njega, ki se zdaj ti klanja!

A nanj, ki si mu bila zadnja sanja,
beseda zadnja ugašenih ust,
spomin je že zbledel — hladán in pust...

Peter ni bil poet. Toda po tem sonetu mu je izginilo mnogo duševnih muk.

*

*

*

Ob letu je dobil dopust in se peljal v svoje staro bivališče. Pri gospodinji, ki ga je bila svoj čas zaradi pregrešnega življenja odslovila, je našel domačo streho in pri »Rdeči raci« stare prijatelje.

Roženkravt je bil kakor nekdej. V zobeh je tiščal kratko pipo in tlačil nepretegoma slabo tleči tobak. Zadnje čase je postal navdušen turist in razlagal zanosno najdrznejše ture, ki jih je poznal pa samo iz knjig.

Kipar je bil upadel. Lica udrtá, oči mrtve in mračne. Frizura se je usedla in stisnila h glavi. V njegovem smehu je tičalo razočaranje. Nekaj novih gub je kazalo doživetja zadnjega leta.

Esejista ni bilo več med živimi. Pravili so, da se je zadnjikrat razkačil v gostilni, ko ga je vprašal kipar, kako čisla Bocaccia in njegovega Dekameroná. V nedolžnem vprašanju je začutil nenadoma ost, ki ga je zbodla. Ko so se razhajali, je kričal še preko ulice: Ti beri Dekameroná, zate je Dekameron, ki imaš dekleta pri sebi... ti jezik pocestni! Mene pa pusti s svojim Dekameronom!

Kipar je pripovedoval o Heleni. Stanovala sta srečno in bila zadovoljna. Toda stanovanjski urad jima je vsilil mladega oficirja, oficir pa je vsiljeval denar in darove. Nekega dne je zmanjkalo dveh: oficirja in Helene. Na mizi je ležalo njeno pismo. Ljubila je oba, kiparja in Petra in obeh nikoli ne pozabi. Toda življenje hoče drugače. Srčno pozdravlja in želi vso srečo.

— Kdo jo razume! je vzkliknil Peter.

— Zastrupljeni časi! je odvrnil kipar. Tudi doma nisi več doma, s svojim najglobljim čustvom goljufaš.

— Živeti ne moreš, kakor si živel. Manjka razmaha, strup te tišči k tlom, čustva v tebi se ne morejo razviti.

— Kako res! je zakašljál Roženkravt in prižgal pipo.

Peter je prijel kiparja naenkrat za roko in se nagnil k njemu.

— Sovražil sem te... ne moreš razumeti kako!

Gledal mu je pri tem blagohotno in ljubeznivo naravnost v oči.

— Pijmo na njeno zdravje! Bila je najljubša ljubica!

— Kako res, je zamrmral slikar. Pri prvem požirku se mu je zaletelo vino, da je pričel prskati in kašljati brez konca in kraja.

Ko je stopal Peter proti svojemu stanovanju, so zapirali gostilne. Zdaj se je tukaj in zdaj tam majala po cesti vesela družba, govorila na glas in poizkušala peti. V samotni ulici je zagledal pred sabo moškega, ki ga je vsled svoje popolne pijanosti zanimal. Obstal je in ga tiho opazoval. Velik človek, v hrbtu upognjen, da se je zdela suknja zadaj mnogo krajša nego ob straneh, je stal v jarku in razprostiral roke, vsak hip pripravljen, da se ujame. Kakor na neviden ukaz je pričel teči, silovito teči proti ograji na levi in lopnil je po njej z obema rokama naenkrat. Obstal je. Počasi je dvignil roke od ograje in čakal. Zdaj se je iznenada ponovil tisti nevidni ukaz. Pričel je teči nazaj, letel je kakor avtomat, vsak bi mislil in zamižal: zdaj pade in si razbije lobanjo. Toda obstal je v desnem jarku in spet čakal.

Peter je stopil mimo njega in mu pogledal v obraz. Zdrznil se je in nadaljeval vznemirjen in pobit svojo pot. Človek v jarku je bil Helenin pravi mož.

Straža.

Čudno, nenadno vzdrhtevanje njegovih trepalnic, dalje neke plašne poteze, ki se mu naenkrat sredi govora zbero krog ust in enako naglo zopet razkrope, trepetanje njegovih hladnih in belih prstov, vse to me spominja pri njem na vojsko. To so spomini, ki so se zagrizli v živčevje. Teh se ne iznebi več.

Velik je, črn in bled, zobe ima bleščeče bele in zdrave. Včasih, kadar se zasmije, sine iz teh zob samo za hip sirov, živalski žarek. Vse je kakor oduren blisk. Tudi to je ostalo iz vojskinih grozot. Sam je doživel trenotke, kjer ga je pretresal tak grozen smeh.

Njegova povest je bila približno taka: Ukazano mi je bilo, da stražim na holmu. Eden tistih gričev je bil, ki so ležali po ogromni ravnini, vsi enaki, nenadoma butajoči iz tal, kakor bi jih narili ogromni krti. Človeškega bivališča ni bilo ne na desno in ne na levo. Rohnenje boja je bilo preplašilo tudi ptice in šele v mraku so se pojavile črne silhete velikih široko plahutajočih ptičev, ki so obletavali in preletavali ravnino in se odurno zadirali.

Ko sem prišel na holm, je bil že trden mrak. Meni nasproti, tam, kjer se je spuščal grič najostreje v dolino, je stalo troje ali četvero debel nekega drevja brez listja. Morda je bilo tudi drevja strah tega grmenja in šumenja, pa se je od groze osulo, nemara so mimo in skozi te veje frčale krogle in odnesle s seboj veje in vejice in listje.

Po nebu so se vozili počasi oblaki. Sivi in modrikasti, združeni v ogromne čete, so se plazili proti jugu. Svetili so se, za njimi je sijala luna. In ko so se vlekle preko neba prozornejše plasti, je stopilo iz mraka golo in obtrgano vejevje drevja kakor skupina križev. Bilo je ubogo, revno, in zdelo se je, kakor da prosi usmiljenja

te velike zverinsko-pošastne oblake, ki se plazijo na jug, in vso to ogromno črno nebo, ki se pne v temi nad nesrečno krajino.

Vse je molčalo, ptičev ni bilo več. Gluha temina je zagrinjala vso daljavo in sredi nje je šumel še nepretrgano dalje grom topov in prasketanje pušk, ki se je naselilo v ušesih s tako stanovitnostjo, kakor bi bilo zrastle obenem s sluhom ali vidom.

Daleč za mojim hrbtom je zvenel z mnogimi odmevi glas trobente, ki je naznanjal vojski čas pokoja. Domislil sem se na svojo sobo, na luč na mizi, na knjigo in videl sem se naenkrat, kako se vračam iz kavarne po slabo razsvetljeni ulici, odpenjam površnik in segam v žep zadaj na hlačah. In videl sem tudi svojo izvoljenko, ženo drugega... ah, to ne spada v to povest.

Nenadoma se zbudim iz sanj, gledam predse kakor od spanja omamljen, gledam in oblije me groza. Tam ob deblih, dvajset korakov od mene, kdo kleči tam? Puško ima položeno ob licu, namerjeno vame in ves je kakor ulit iz črnega železa. To je sovražna straža!

Vržem se na zemljo, namerim puško in kričim: Kdo si? — Ker ni odziva, ustrelim. Na koncu cevi se zablisne, v notrini praskne in nalahko zadiši po smodniku. Mesečina krog mene se zmeša z rahlim dimom, ki se naglo razkraja in razgublja.

Moj sovražnik kleči dalje in meri vame. Pričakovati je, da sproži vsak trenotek, in posledica takega hipa bo, da se mi skloni obraz na mrzlo rosno travo. Krogla se mi zabode skozi teme in vrat v notranjost. Takoj zgubim zavest in v nekaj minutah me ni več med živimi.

— Kdo je! zakričim rezko in divje, da me zaboli grlo. Čakaj, vraga! — Vnovič namerim in naglo sprožim. Spet koncem cevi blisk, ki zmeša pogled, rahla meglica pred menoj, ki se razgublja, in vonj po smodniku. Zrak je naenkrat čist in pred sabo, dvajset korakov od mene, vidim vojaka, klečečega tesno ob deblih, prislanjajočega puško na lice, neizprosnega, strašnega. To je gotovo sovražna straža, si mislim. Med tem, ko sem se jaz raztresel v svojih mislih, ko sem videl samega sebe, idočega zvečer po ulici, in pred sabo tisto zame tako usodepolno

žensko, se je priplazila straža po holmu navzgor, pokleknila ob deblu in namerila. Počutil sem se, kakor bi me zavili v ledene šivanke, ki me zbadajo od vseh strani, a hip nato me je žgalo, kakor bi me potaknili v krop. Zobje so mi šklepetali in v divji zmedenosti sem zakričal: Zakaj ne streljaš? Streljaj vendar!

Nič! On kleči in meri. Z desnico pritiskam na puško, ali počiti noče. Vidim naenkrat, da sem že toliko zmeden, da grabim in tlačim na nepravem kraju. Primem prav in sprožim dvakrat zapovrstjo. Pred menoj se dvigne oblak dima, ki mi odtrga izpred oči strašnega sovraga. Ko se razkadi, je tema gostejša; drevje v njej skoro izgine. Le še vrhovi se kažejo v negotovi slutnji, debel ni. Preko neba se vale temni, gosti oblaki, ki so zakrili luno. Jaz ležim in čakam. Gledam in oči me pečejo. Polagoma se odmotava deblo, eno, dve, tri, tik njih se polagoma razkriva nesiguren obris, čokat, nizek, kakor težek panj. To je sovražnik. Trudim se, da bi bil miren. Hočem, da mi bodi vseeno. Puško položim v travo in se oglasim. He, pravim, he, kdo si, odzovi se! Ako nočeš ti streljati, tudi jaz ne bom. Človek sem — tudi v vojski. Čemu klečiš naprej, čemu, hudirja, meriš? Poglej! Jaz sem vrgel puško v travo! Ali me, vraga, ne razumeš?

Nič! Razsvetilo se je in vidim ga natančneje. Obraz mu senči kapa, zato mu ni mogoče razločiti lica. Ali dobro opažam, kako tišči puško pod oko in meri krčevito in sovražno. Tiho, tihotapsko dvignem k sebi puško, pomerim in ustrelim. Prisegel bi, da sem ga zadel. Glavo je zganil, kapa mu je zlezla globlje na obraz. Zdaj se zvali na kup, jaz čakam. Roke mu odnehajo, ž njimi puška. Ali ne zgodi se, kar pričakujem, on se ne zvali na kup, roke mu ne omahnejo, puška mu sloni ob licu. Sovrag meri naprej, torej še ni mrtev. Ali živim v sanjah, se vprašujem in potipljem z levico oko, ki je odprto in gleda in vidi. Prepričam se, če res vidi. Pogledam kvišku v oblake, ki plavajo naprej in naprej. Pomajem pred glavo s cevjo puške in vidim, kako se giblje. Torej to niso sanje. Jaz čujem, ležim v travi in streljam na sovražnika, ki kleči ob deblih. Mogoče je torej to, da več ne zadenem, dasi vem, kako dober strelec sem. Prime

me srd, tisti topi, hladni srd, ki se ne briga več za lastno nevarnost. Vstanem, stopim tri korake naprej in namerim.

— Tak streljaj, ako si človek, ako nisi pošast! Kričim. Nato ustrelim sam in vidim natančno, kako se je premeknila sovražnikova kapa na stran. Zdaj je zadet, prisežem! Ves njegov život se je nekoliko zganil. Ali zakaj ne izpusti puške? Padem nazaj v travo in vlečem izza pasa nove naboje. Še enkrat, sklenem pri sebi, ustrelim, potem skočim nadenj s kopitom. Teko mi divje nepoznane sekunde. Za mano v daljavi se odbijajo odmevi trobente. Moja vojsko bude že na noge, kaj se že nagiblje noč? Ustrelim nenadoma, prej kakor sem mislil. Vidim, da je strel brez uspeha. Sovražna straža kleči in meri. Zdaj sem hladan, zdaj bi se metal s smrtjo. Vstanem, obrnem puško narobe, dvignem jo in planem k deblom. Letim nekoliko v ovinku, ker se mi mešajo noge med visoko travo in nizkim grmičevjem, zamahnem nanj od strani, a pridržim udarec: on meri mimo mene naprej. Zgrabim ga za ramo in čutim tako, kakor bi prijel kamen; hladno je in trdo. Stresem še enkrat, primem za vrat, pomikastim, in vse se zamaje kakor lesen panj, a vrat se ne uda. To je mrlič, me strese skozi možgane in naenkrat poklekнем, prižgem žveplenko in možgane, in naenkrat poklekнем, prižgem žveplenko in mu posvetim pod kapo. Oči napol odprte, bele, brez punčic, čelo večkrat prestreljeno, a brez krvi, ustne nekoliko odprte, lica rumena, prebodena od krogel, brada in vrat enako. Potipljem roke, ki drže puško. Trde in mrzle so kakor iz železa. Čudno mi je. Zvrnem ga po tleh tako, da se vanj uprem s kolenom. Grem nazaj na svoje mesto in se tresem od nočnega mraza in razburjenosti. Vidim, da sem se vojskoval z mrličem.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000512965

632/1

Lib. 2.

